

styli ²³ locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: una eina d'intercanvi literari

Literatura infantil i juvenil

En un país molt llunyà hi havia... És una de les maneres de començar els contes que hem sentit al costat del foc, abans d'anar a dormir o a l'escola. Quan la veu sona per a contar, les criatures s'introdueixen en el somni de la seua imaginació. Contes per a petits, adolescents i grans, el conte com el tresor de la nostra tradició oral. A la Franja en trobem al CD *Quènto va, quènto vingue*, recull recitat per Antoni Bengoechea i amb dibuixos de Teresa Jassà (ASCUMA, 1998). De Núria Aragonés i d'Irene Seira, *Josepet i Marieta. Històries per a jugar, parlar i viure en català amb il·lustracions de Dolors Alió*. També a *Tornem a ser menuts* (2007), de Susana Antolí. La Comarca del Matarranya edita la col·lecció "Contes

tradicionals del Matarranya", amb els títols *Budellint, budellant* (2017), *Quèntos encadenats* (2018), *la Cedrolera* (2019) i *Lo llop i la rabosa / Sant Pere s'ha sorollat* (2020), il·lustrats per Muntasa Cabetas.

Per a adolescents tenim una jove autora descendent de Saidí, Laia Longan, premi Josep Galan 2015, amb diferents contes editats a *Animallibres: Otto el nen que va arribar de la neu, Jo que vaig dormir amb lleons*, entre altres.

Margarita Celma coordina un recull de cançons d'infància a partir del projecte d'Innovació i Investigació Educativa del Departament d'Educació del Govern d'Aragó, a centres docents no universitaris durant els cursos 2005-2006 i 2006-2007, amb la participació del professorat de català: *Cantem junts. Cançons arplegades al Matarranya* (Govern d'Aragó, 2007).

Pasqual Vidal i Margarita Celma van publicar *Fa un munt d'anys al Matarranya* a partir de la seua investigació amb el suport del Govern

d'Aragó i també primer premi del XVI Premi Pau Vila, 2006 (ICE. Universitat de Barcelona, 2009). Els contes del capítol "Quins contes contaven?" són extrets de *Lo Molinar. Literatura popular catalana al Matarranya* (IET, ASCUMA, Carrutxa, 1995). ASCUMA també ha publicat diferents col·leccions amb llibres

del gènere: A Lo Trull, *Lo banc de la paciència* (1999, Tomàs Riva, Queretes), *Davall de la Figuera* (2000, Àngela Buj i Pasquala Portolés) i *A la falda de la iaia* (2005, Pasqual Vidal, Massalió). A Lo Trull *Lo Molinar* (1995-1996). Als Quaderns de les Cadolles *Quin món més bèstia* (2003, David Albesa), el primer intent de literatura juvenil a la Franja. Tot i que hi ha lectures no emmarca-

des específicament en literatura infantil, la joventut pot apropar-se a Desideri Lombarte amb *Memòries d'una desmemoriada mula vella* (2008) i *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort* (1987). A la col·lecció Pa de casa (Govern d'Aragó) van aparèixer *Les cançons de la nostra gent* (2013, Josep Galan) i *Contalles* (1985, Teresa Claramunt).

Significatiu és el còmic *Bernat Corremon al Matarranya* del recentment traspasat Néstor Macià, amb una 1a edició el 1989 (Sirius, pròleg de Desideri Lombarte) i reeditat el 2019 (ASCUMA, pròleg d'Artur Quintana). També *El cirerer*, d'Estrella Ortiz (Edicions La Fragatina, 2015).

De la Ribagorça tenim el recull *Bllat colrat!* de 1997, amb inclusió de la Llitera i part del Baix Cinca, i els de Pep Coll —*Muntanyes Maleïdes* (1993) i *Viatge al Pirineu fantàstic* (1996)—, més els *Contes Ribagorçans* del malaguanyat Jordi Moners que aviat ja farà vint anys que esperen editor.

Iniciativa Cultural de la Franja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:

Ramon Mur
Artur Quintana

Consell de redacció:

Pep Espluga
Loli Gimeno
Merxe Llop
Carme Messeguer
Esteve Betrià
Mário Sasot

Disseny:

Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció

C/ Major 4
44610 CALACEIT
tempsdefranja@gmail.com

Impressió i producció

Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Puria Catalana

Altres autors i autores significatives per la vinculació amb la Franja, entre altres, són Neus Navarro amb *La recepta màgica de les emocions*, il·lustrat per Carolina Palau (Letrame, 2017); Teresa Claramunt amb *Vora el fiord* (Barcanova, 2011); Olga i Esther Besolí, escriptora i il·lustradora respectivament, amb la sèrie de contes de Muniatto (Onada); La Fundació el Solà

de la Fatarella ha publicat l'adaptació dels contes *Lo Xirolet o el beneit* (2007, Fina Fonts), i *El xiquet i el poble perdut* (2016, Pere Martí i Bertran).

I conte contat... conte acabat.

M Llop

HISTÒRIES APÒCRIFES DE TORREDARQUES

Lo fantasma petaire

En alguns mapes del terme de Torredarques, cap a la banda del Montnegrell, hi apareixen indicades les ruïnes d'una antiga població. Si hom s'entreté a cercar-ne informació, en trobarà escassíssimes referències, confuses i contradictòries. I si gosa aventurar-s'hi, només hi veurà boscos, cingles i barrancs. Els torredarquins ni en saben res ni en mostren cap interès. Va ser precisament esta indiferència el que em va cridar l'atenció, atès que avui dia de qualsevol munt de pedres se'n fa un recurs turístic profusament senyalitzat.

Finalment, algú que de qui no en puc dir el nom, em va aclarir el misteri. Quan vaig sentir la història, esdevinguda feia centúries, vaig entendre per què ningú no la volia recordar.

Segons esta font, l'antic nucli de població del terme de Torredarques es trobava "per allà dalt, al Montnegrell". Esta situació enlairada devia ser l'origen del nom d'aleshores: Torre d'Àligues. Lo poble no era més que un grapat de cases al voltant de l'esglesia. La terra no era pas dolenta, però amb tanta costa tot eren bancalats guanyats a la muntanya a base de marges de pedra seca, que no permetien grans sembradures ni plantacions. Als aligans —així els anomenava l'informant— ja els hi estava bé. Preferien viure allà dalt que a la plana, on no els hauria calgut escarrassar-se tant per omplir el graner. I és que cada capvespre, quan lo cel s'encenia a ponent, es reunien al carrer que hi havia sobre la cinglera que dominava el Bergantes per fer-la petar i respirar l'aire perfumat que desprenia el bosc.

Una vesprada hi feu cap un botiguer. Venia de la banda de Morella i duia una

mica de tot. Com que la vila quedava bastant apartada i hi havia poc negoci, no se n'hi acostaven gaires, de botiguers; per això la seua arribada va congregat tothom a la plaça. Els aligans eren bona gent, però a tot arreu hi ha d'haver alguna ametla amarga. A la Torre, la que més amarguejava era la senyora Pepeta. Tot i ser l'ama de la millor hisenda del poble, era extremadament avariciosa. Ho era tant, que no podia estar-se de furar als seus propis veïns. Ara unes verdures, adés uns ous... Tot lo que arreplegava ho guardava en una habitació que tenia vora l'alcova, no fos cas que algú li prengués mentre dormia. Com que acumulava molt i menjava poc, les viandes se li feien malbé. Al final, gairebé tot el que li entrava a l'estómac estava en un estat proper a la putrefacció, però com lo seu cos ja n'estava avesat, res no li feia mal.

Vet aquí que la Pepeta s'encaterinà d'un mocador de seda. Quan l'home li digué el preu gairebé li agafa un cobriment. De diners en tenia a manta, però li dolia gastar-se'ls en una cosa que, al capdavall, era un caprici. Tot i així, el desig de posseir aquell mocador se li havia clavat al dedins com un ferro roent. Mentre rumiava com fer-s'ho, lo cel s'havia anat ennuvolant i, de sobte, va començar a caure un xàfec d'aquells que tallen la respiració. Lo botiguer va desmuntar la paradeta d'una revolada i entaforà la mercaderia de qualsevol manera dins el carro, però li calia un lloc on aixoplugar-se. La Pepeta, en veure'l tan necessitat, va tindre una pensada.

—Perquè no veniu a casa meua? Allà podeu esperar que passe la barrumbada. Tinc una bona corralissa pal carro i la

mula —li digué. La idea que barrinava era aprofitar un moment de descuit per apoderar-se del mocador.

—No sabeu com vos ho agrairia, bona dona. No voldria que se'm fes malbé el fato, amb tota eixa aigua de Déu!

Però vet aquí que es va fer l'hora de sopar i la pluja seguia caient. La Pepeta era un sac de neguits, perquè l'home no se separava del carro ni per pixar, i la mula, que devia tindre fam acumulada, estava fent un bon forat a les reserves de farratge.

—No voldríeu fer un mos? —va preguntar-li.

—Dona, ara que ho dieu, no m'aniria gens malament ficar alguna coseta entre pit i esquena —respongué el botiguer.

La dona tenia una olla al foc amb uns fesols tots cucats i unes penques de cansalada que, de tanta floridura, pareixien gripaus morts. Quan va tindre l'escudella al davant, lo botiguer va arrufar el nas. L'olor tirava d'esquena i l'aspecte era repugnant, però no volia quedar malament amb aquella dona. A més, en veient el delit amb que ella s'ho menjava, pensà que no podia ser pas tan dolent. Al cap de poc d'haver acabat de sopar, l'home va començar a patir un mal de ventre insofrible. A cada moment sentia com si l'o-brissin en canal i, tot seguit, un pet llarg i pudent ressonava a l'estança. La Pepeta, atabalada, veia el botiguer amb la boca plena de bromera i retorçant-se de dolor pel terra. Al metge no el podia avisar, perquè ni volia pagar-li la visita ni que li preguntés què havia menjat aquell desgraciat. Tot just tocades les dotze, lo poble botiguer va passar a millor vida. La dona, espantada, lo va ficar dins lo carro, va enganxar l'animal i el va aviar camí

avall. Segur que la mula, avesada com estava a anar de poble en poble, faria cap a algun lloc on s'ocupessin del mort. Malgrat el trasbals, va agafar el mocador i el va desar a la calaixera de l'alcova.

L'endemà el cel estava ras com un llençol. Pareixia impossible que la nit anterior hagués plogut d'aquella manera. La gent estava contenta, ja que tanta aigua segur que havia deixat bona cosa de saó. En arribar el capvespre, mentre els vilatans prenien la fresca, es va sentir el tro d'un pet d'aquells que fan callar.

—Qui ha sigut? S'haurà quedat ben descansat! —bromejaren de primer. Però allò només havia estat l'inici d'una tro-nada pestilent que, en pocs instants, va fer l'ambient irrespirable. Amb lo nas pinçat i la boca tapada, los aligans es precipitaren dins de les cases, inútilment. No sabien, no podien imaginar, que el causant d'aquell desastre era el fantasma del

botiguer, que havia tornat a Torre d'Àligues a buscar el mocador. Malgrat lo canvi d'estat, l'esperit no s'havia deslliurat de la intoxicació, ans al contrari. És cosa sabuda que els fantasmes són l'essència gasosa de les persones, i de gas, aquell ectoplasma en tenia per donar i per vendre. Així anava pels carrers a la recerca del mocador de seda, tot deixant al seu pas un rastre de fetor i corrompina.

A partir d'aquell dia, cada vespre el mateix. Lo fantasma petaire recorria tots los racons de la vila a la recerca del preat mocador. I ara un pet, ara una llufa, cada volta més pudor.

Aquella va ser la fi de la petita comunitat. La Pepeta, va ser la primera que fugí cames ajudeu-me cap a Vinaròs, on hi tenia uns nebots. La resta d'aligans no van trigar gaire en abandonar Torre d'Àligues a la recerca d'altres ambients més respirables.

El poble va quedar buit i aviat va ser assolat pels elements i la vegetació. La majoria es van instal·lar a l'entorn d'un mas que hi havia a una hora i mitja de camí en direcció a Mont-roig. La terra era bona i hi havia el barranc i algunes fonts de les que mai no s'estronquen. El mas havia pertangut als Arquís, i conservava les restes d'una tor-rassa de l'època dels moros. Entre una cosa i l'altra, la nova vila es va acabar coneixent com Torredarques.

Del fantasma no se'n va saber res més. Tant de bo trobés lo mocador i pogués descansar en pau. El que està clar és que els aligans, esdevinguts torredarquins, van esborrar de llur memòria la vila de Torre d'Àligues i la seua fi pestilent. Tot i que m'amoïna que encara hi hagi alguns cartògrafs que s'entestin a mantenir-la als mapes.

Carles Terès Bellès

Torredarques, maig de 1995

Senyals de vida*

Montse Gort

Lliçons

El dia i la infantesa, cara a cara,
comencen la partida. Toca entendre's.
El joc, sense estrenar, fa temps que espera
que un entrebanc desplegui el seu tauler.
Però un neguit d'adult, inexorable,
es posa a llençar el dau i moure fitxes
trencant l'aprenentatge en mil caselles.

Potser perdran el curs, els que el segueixin.

Destresses

Dies hàbils, dies matussers...
Un dia a dia dens degota, a la deriva,
mentre comptem pacients, paciències,
impotència,
certeses terminals, foscor guarida...

L'infant fa un saltiró, fugit de la runa
i endreça el llit d'engrunes, satisfet.
Ja ha après a comptar nits durant el dia!

Primeres passes

El dia olora l'hora
que llucarà demà.
Els pètals dels infants agafen força
i estenen la mirada al que els hi espera.

El sol juga amb les flors a moure ombres
i al finestral no hi cap tot el paisatge.

Aribau 47

Hèctor B. Moret

Amb la nuesa a la ment
només em resta
la recreació secreta.
Pugna atònita,
per si de cas
em calga endreçar
temps i memòria
en hores cautes.
Desconec els noms de la nit,
com si encara
fóssem plens de lluna d'abril.
Sapigueu que
entre Déu i jo
ho entenem tot.

* Senyals de vida és un recull de llambregades cap endins i cap enfora que vaig percebre durant un confinament a l'interior i que vaig tenir la sort de poder compartir

La rebel·lió de la U.S.O. (Unitat de soldats obrers)**

Àngel Villalba

L'any seixanta-quatre,
jo tenia dinou anys,
trenta-dos soldats obrers,
estudiant i treballant,
un tinent d'enginyeria,
lo nostre cap immediat,
un comandant aeronàutic
era l'esglaió més alt,
lo coronel Cap de Base
i més de mil militats
entre pilots i soldats.
Tot rodava com lo carro
fins que un dia un general
ens va venir a visitar.
Un toc de Generala
lo coronel va manar,
ja se sap, tot ben polit
per rebre el visitant.
Ens formen per esquadrons,
és a dir per unitats,
los soldats tots en fusell,
nosaltres uniformats,
a l'esplanada de Gando.
Lo capità d'eixe dia
ens mana el que cal fer,
unitat per unitat,
i crida el nostre tinent
per assignar-li el treball,
la nostra sorpresa creix
al saber el que ha manat:
cal llimpiar la carretera
en granera i un cabàs.
El tinent transmet les ordres,
natres no li fem cas,
li expliquem que això no toca,
nosaltres som estudiants,
los estatuts que ens emparen
no contempen tal treball,
tampoc fer ús de les armes,
ni guàrdies, ni altres maldats.
La cara del coronel

de color li va canviar
proclamant davant la tropa:
—*Arrestad a la unidad
por esta sublevación
Consejo de Guerra habrá.*
Ai quin canguelis xiquets!
hi ha un silenci sepulcral,
algun soldat de reemplaç
es va pixar pels camals.
La fúria del capità
a tots ens fa tremolar,
la va emprendre en lo tinent
i quasi el fa plorar.
En processó tots nosaltres,
deixàrem la formació,
cap al calabós vell
que hi havia en un turó,
tres dies tancats estarem
mentre dura la instrucció.
De Sevilla ha vingut
tot un general togat
per fer-nos de defensor.
Comença el Consell de Guerra
al saló del menjador,
Goïri que és el més gran
ens representava a tots.
Acaba el Consell de Guerra
que mos dóna la raó,
los Estatuts de l'Escola
són la nostra salvació.
Arresten el capità,
lo coronell rellevat,
Goïri que és lo més vell
uns dies de prevenció,
tots els demás esbroncats
per l'enrenou provocat
al cim de l'Estat Major.
Esta rondalla s'acaba
ben apressa la lliçó:
en l'exèrcit poques bromes
ni que tingues la raó.

Reflexos

Juli Micolau

Açò és un vers primerenc.
Entre la boscuria i el prat
raja la font i el vent
com una cançó lenta
sobre un poema nou
que versa sobre l'aigua
i els colors dels aiguamolls
mentre un fil de veu
xiuxiueja a l'orella
sense més soroll
que l'aleteig immens
d'un vol de colom, tou,
buscant, fresc, la remor
del riu i la dels barrancs
per passar la guixa
i els grans de blat
que encara té al pap.
Sí, és la fauna pacífica
vorejant una flor de badoc
oberta
en un entorn humit i cert
on fa olor de perfum pur
per les essències de l'hort
i les fragàncies de l'amor.
Mentrestant, apareixen veïns:
un conill i el seu catxap,
una llebre i una perdiu
saluden a una sisella
i a una serp que s'esmuny
per temor a la falç!!
Jo duc un cistell de mots,
cireres, prunes i albercocs,
cebes, carxofes i enciams
amanits per al vostre tast.
Tot això serà sabor d'abans
però aquells temps ineludibles
formen part del passat gloriós
i de l'entreteniment més actual.
A l'ombra d'un xop m'entretinc
llegint un llibre entre les mans
obert
com un cel ras o com el futur
prop d'un cos ardent de desig
vora el cant de la llum
amb la veu que escull.
Al final dels anys sempre voldrem
començar-ne de nous per a concedir
elogis a qui sap riure feliçment
per viure tranquil amb l'assossec
i escriure un vers tardà
afegit a un cor d'or.

** Els fets que descriu l'autor són reals i van passar a la base aèria de l'Exèrcit de l'Aire de l'Aeroport de Gando de Gran Canària el 1964. L'Àngel, amb 19 anys, era estudiant de l'Escola de Formació Professional de l'Exèrcit de l'Aire i destinat durant tres anys a la 46 Ala de Canàries i Àfrica Occidental. A la base Aèria de Gando compartia destinació amb 12 companys de promoció i d'altres d'anteriors, tots formaven part de la USO. Aquí continuaven la seua formació professional i les pràctiques en els avions de l'exèrcit.